

Beyrut-Amman 2000; M. Ali Hiddû, “‘Abdül‘azîz ed-Dûrî”, *Mevsû‘atü Beyti’l-hikme li-a‘lâmi’l-‘Arab fi’l-‘arneyni’l-tâsi‘ ‘aşer ve’l-‘işrîn*, Bağdad 1420/2000, I, 315-316; Halîl Ahmed Halîl, *Mevsû‘atü a‘lâmi’l-‘Arabi’l-mübdî‘în fi’l-‘ar-ni’l-‘işrîn*, Beyrut 2001, I, 437-441; ‘Abdül‘azîz ed-Dûrî, *evrâk ve şehâdât, halka niķâşiyye*, Beyrut 2009; Saleh K. Hamarneh, “A.A. Dûrî, an Outstanding Contemporary Arab Scholar”, *FO*, XV (1974), s. 277-280; Mâcid es-Sâmerrâi, “Hâzîhi hiye muķavvimâtü’t-târîh ve ‘aleynâ en-nebde’ minhâ”, *el-Cedîd*, sy. 14, Beyrut 1997, s. 7-10; Ali Hüseyin el-Câbirî, “ed-Duktûr ‘Abdül‘azîz ed-Dûrî: İshâm kebîr fi şiyâġati felsefeti’t-târîhi’l-‘Arabiyyi’l-mu‘âşır”, *a.e.*, s. 11-15; Nizâr el-Hadîsî, “ed-Duktûr ‘Abdül‘azîz ed-Dûrî ve eşeruhü fil-fikri’l-ķavmiyyi’l-‘Arabiyyi’l-mu‘âşır”, *a.e.*, s. 17-20; Sâlih Ahmed el-Allî, “ed-Duktûr ‘Abdül‘azîz ed-Dûrî: Suver min mesîre müfe‘ame bi’l-aġdâş ve ġaniyye fi’l-‘atâ”, *a.e.*, s. 21-24; “Mem’s New Honorary Member”, *al-Usur al-Wusta*, XI/2, Chicago 1999, s. 42-43; Kays en-Nûrî, “‘Abdül‘azîz ed-Dûrî, mü‘erriġan ve müfekkiran”, *el-Baġhrein eş-seķâfiyye*, V/20, Menâme 1999, s. 72-85; Nazih N. Ayubî, “Dûrî, ‘Abd al-‘Azîz”, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, I, 389-391; İbrâhim Halîl el-Allâf, “‘Abdül‘azîz ed-Dûrî ve riyâdetü’l-medreseti’t-târîġiyyeti’l-‘Arabiyyeti’l-mu‘âşıra”, *el-Hivârü’l-mütemeddîn*, <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=169165> (24.01.2015); Abdülcebbâr el-Attâbî, “Raġîlû şeyġi’l-mü‘erriġîni’l-‘Arab ‘Abdül‘azîz ed-Dûrî”, *İlâf*, <http://elaph.com/web/culture/2010/11/612486.html?entry> (24.01.2015).

CENGİZ TOMAR

DUŞANBE

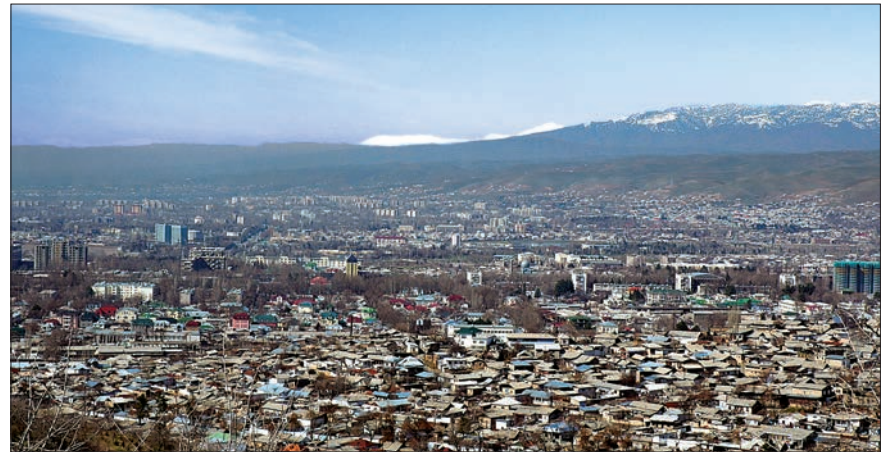
Tacikistan’ın başşehir.

Hisar (Gissar) vadisinin ortasında kurulmuş olup kuzeyi ve kuzeydoġusu yüksekliġi 1000 metreyi aşan Hisar, güneyi Rangan sıradaġlarıyla çevrilidir. Duşanbinka (Varzob / Vârzûb), Luçob nehirleri ve Hisar Kanalı şehri böler. Bunların üzerinde yedi köprü mevcuttur. Şehirde ayrıca çok sayıda dere ve ark bulunmaktadır. Şehrin ortasında 1940’lı yıllarda genç komünistler tarafından inşa edilen ve onların adına izâfeten “Komsomol” diye adlandırılan büyük yapay bir göl vardır.

Duşanbe adına ilk defa XVII. yüzyılın sonuna ait kaynaklarda rastlanır. 1826’da şehrin adı Duşanbe-Kurgan olarak geçer ve bu isim pazartesi günleri bölgede kurulan büyük bir pazarla ilgilidir. Bu pazar Buhara Hanlıġı’na tâbi Hisar beylerinin nezaretinde Taşkent, Buhara, Hucend gibi şehirlerden tüccarların geldiġi bilinmektedir. Pazarın güvenliġi için Hisar beyleri Vârzûb nehrinin sol tarafında kalıntıları bugüne kadar gelen bir kale inşa etmişlerdi.

Arkeolog P. Smoliķev’in 1941’de Duşanbe’de başlattıġı kazılarda 2000 yıl öncesine ait seramik parçaları bulundu. 1951’de de bir inşaat temel kazısı sırasında Grek harfleriyle yazılmış Toharca metinler ortaya çıktı. Ayrıca Grek-Baktria, Kuşan, Tohar, Sâsânî, Karahanlı, Sâmânî, Şeybânî dönemlerine ait çok sayıda süs eşyası ve paralara rastlandı. Yine şehrin çevresinde Grek-Baktria döneminden ve VI-VIII. yüzyıllardan kalma çeşitli kalıntılar vardır. Bütün bunlar Duşanbe yöresinin tarihinin hayli eskiye gittiğine işaret ederse de bugünkü şehir yeni sayılabilecek bir yerleşme yeri özelliġi taşır. Burası XX. yüzyılın başlarında Buhara Emirliġi’ne baġlı Sarı Asiya ve Şahmansur ile birlikte küçük bir kasaba olarak zikredilir. Bu sıralarda Duşanbe’de kırk ev ve kırk iki dükkânda 283 kişi yaşıyordu. Bolşevikler’den kaçan son Buhara emiri Âlim Han 1920’de sarayını buraya taşıdı, ancak Bolşevikler’in gelmesi üzerine buradan da ayrıldı. Şehir 1922 Şubatında Enver Paşa kumandasındaki Basmacılar tarafından kuşatılınca Kızılordu birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Duşanbe ve çevresi Enver Paşa’nın kontrolüne geçti. Bolşevikler, 18 Mayıs’ta Komünist Partisi Merkez Komitesi’ni toplayarak Türkistan meselesini görüştüler. Komünist Partisi ileri gelenlerinden G. K. Ordjonikidze arkadaşlarıyla bölgeye gidip yerel halkın Basmacılar’a karşı koymasını sağlamaya çalıştı ve S. Kamenev’in kumandasında bölgeye büyük kuvvetler sevkedilmeye başlandı. Haziran’da Kızılordu ile halk gönüllüleri Basmacılar’a karşı hücumla geçti ve 14 Temmuz’da Duşanbe’yi Basmacılar’dan geri aldı. 24 Temmuz’da da Bolşevikler yeniden buraya hâkim oldu. Ardından

Duşanbe’den bir görünüş

Ya’küb-i Çerhî Camii ve Medresesi – Duşanbe

Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne baġlı Otonom Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin ve 1929’da Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin başşehir oldu. Stalin’in adına izâfeten şehrin ismi Ekim 1929’da Stalinâbâd olarak deġiştirildi.

27 Nisan 1927’de Tacikistan Halk Komiserleri Sovyeti’nin kararıyla şehrin imarına başlandı. Şehirde hemen bir tuġla fabrikası kuruldu ve ilk yapı olarak Tacikistan Halk Komiserleri Sovyeti binası inşa edildi. 1930’a kadar şehirde 4395 bina bulunuyordu ve bunların tamamı tek katlı idi. Duşanbe’nin en büyük caddesi olan Rudaki’nin çevresinde 1930 ve 1940’lı yıllarda modern tarzda inşa edilen üç katlı, balkonlu, verandalı binalar yapıldı. II. Dünya Savaşı’nın ardından şehirde üç ve daha yüksek katlı yapılar görülmeye başlandı. Şehrin deprem kuşağında yer alması yüzünden 1960’lı yıllara kadar çok katlı binaların inşasına izin verilmedi. Gelişen teknoloji ile 1960’tan sonra çok katlı binalar yapıldı. Duşanbe 1929’da Moskova-Taşkent demir yolu aġına baġlandı. Demiryolunun gelmesiyle birlikte şehirde tekstil, tarım, makine fabrikaları kuruldu;

1942'de büyük bir kâğıt fabrikası açıldı. II. Dünya Savaşı yıllarında (1941-1945) fabrikaların cepheye daha fazla mâmul yetiştirmesi için kapasiteleri artırıldı ve yenileri eklendi; 1945'te traktör, 1946'da motor, sabun, çimento, trikotaj fabrikaları tesis edildi. Aynı yıl bu fabrikaların elektrik ihtiyacını karşılamak için Aşağıvarzob Hidroelektrik Santrali'nin yapımına başlandı.

Sovyet döneminde şehir Tacikistan'ın kültür ve bilim merkezi olma yolunda hızla ilerledi; yirmi üç araştırma enstitüsü, sekiz üniversite ve yüksek okul, on dokuz meslek lisesi açıldı. 1951'de Tacikistan İlimler Akademisi faaliyete geçti. Bunun yanında Firdevsî adlı Tacikistan Millî Kütüphanesi, İlimler Akademisi Merkez Kütüphanesi kuruldu. Şehrin adı 1961'de Stalinâbâd'dan tekrar Duşanbe'ye çevrildi. Günümüzde şehirde yirmi üniversite, on yedi araştırma enstitüsü, dokuz teknik lise, 140 ortaokul ve lise, 181 kütüphane, 112 kreş, kırk bir hastahane, sekiz stadyum, 121 spor salonu, dört yüzme havuzu, üç tenis kortu ve elli yedi futbol sahası bulunmaktadır. İrfan, Maarif, Dâniş, Edip, Tacikistan Ansiklopedisi Duşanbe'deki en önemli yayınevleridir. Şehirde elli yedi gazete ve otuz üç dergi yayımlanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1992-1997 yılları arasında ülkede süren iç savaş yüzünden Duşanbe ekonomik ve sosyal hayat bakımından büyük değişikliklere uğradı; yüzlerce okul, kreş, kütüphane, kulüp, sinema, kültür evi, eğitim ve öğretim kurumu zarar gördü. Çoğunluğu Duşanbe'de yaşayan Rus, Ukrain ve Tatar gibi yabancı nüfus Rusya'ya göç etti. İç savaşın ardından şehrin imarına hız verildi. Sâmânî Devleti'nin 1100. yılı münasebetiyle düzenlenen bir meydanın ortasına İsmâil b. Ahmed Sâmânî'nin büyük bir heykeli konuldu. Tacik tarihini yansıtan heykeller, büstler şehirdeki park ve meydanlarda yerini almaya başladı. Komünist döneminde meydan, cadde ve sokaklara verilen isimler Tacik meşhurlarının adıyla değiştirildi.

Ya'küb-i Çerhî Camii ve Medresesi'nin iç avlusu

Rüdekî Parkı
(Bağ-ı Rüdekî)
ve Cumhurbaşkanlığı
Sarayı

A. Lohuti Devlet Akademi Tiyatrosu, S. Ayni Devlet Akademi Opera ve Balet Tiyatrosu, V. Mayakovskiy Devlet Rus Drama Tiyatrosu, M. Vohidova Devlet Gençlik Tiyatrosu, Devlet Kukla Tiyatrosu Duşanbe'deki en büyük tiyatrolardır. Tacikistan Millî Müzesi, Millî Eskiçağ Müzesi, Etnografya Müzesi şehir ve bölge açısından en önemli müzelerdir. Dünyada kilden yapılmış en büyük Buda heykeli Millî Eskiçağ Müzesi'nde korunmaktadır. Firdevsî adına kurulan Cumhuriyet Kütüphanesi'nde Rüdekî, Firdevsî, İbn Sînâ, Sa'dî gibi Türk-İslâm dünyasının meşhurlarının eserlerini de içeren 2000 civarında Arapça ve Farsça el yazması bulunmaktadır.

Bugünkü şehrin alanı 126,6 km², nüfusu 775.700'dür (2014). Duşanbe'nin Şahmansur, Firdevsî, Sâmânî, Sînâ adlı dört ilçesi vardır. Şehir nüfusunun % 89,5'ini Tacikler, % 6,7'sini Özbekler, % 2,6'sını Ruslar ve % 1,2'sini diğer milletler oluşturmaktadır. 1959'da Tacikler nüfusunun % 18,7'sini, Ruslar % 47,8'ini teşkil etmekteydi. Şehrin etnik nüfusunun bu değişimine 1970'li yıllardan itibaren Tacikler'in kırsaklardan şehre göç etmeye başlaması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Tacik olmayanların anavatanlarına göçü, 1992-1997 yılları arasında süren iç savaş yol açmıştır.

Duşanbe'de tarihî cami bulunmamaktadır. Mevcut bazı mescidler de Sovyet döneminde yıkılmıştır. 1997-2001 yılları arasında Mevlânâ Ya'küb-i Çerhî, Bahâeddin Nakşibend, İmâm-ı Âzam, Mevlâî Muhammadcan, Sari Asiye, Yakka Çınar ve Amindcan camileri inşa edilmiştir. Tacikistan'ın Bedaşan bölgesinde çoğunluğu oluşturan İsmâîlî mezhebi üyelerinin de Duşanbe'de büyük bir merkezi bulunmaktadır. Duşanbe ile Ankara 2003 yılında kardeş şehir ilân edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

G. H. Haydarov, *İstoriya Tadjikskogo Narodda: XX vek*, Hudjand 2001, s. 342-390; *Ejegovnik Respubliki Tadjikistan*, Duşanbe 2004, tür. yer.; N. B. Hotamov, *Sotsialno Ekonomičeskie Preobrazovaniya Respubliki Tadjikistan v Period Suverniteta (1991-2006)*, Duşanbe 2008, s. 1-170, 247-262; A. X. Komilov, "Seysmostoykoe Stroitelstvo v Respublike Tadjikistan", *Byulleten Stroitelnoy Tehniki*, sy. 12, Moskva 2009, s. 36-37; D. P. Pulatov, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialističeskaya Respublika, İstoriceskiy Oçerk", *BSE*, XXV, 172-177; M. S. Asimov – N. N. Negmatov, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialističeskaya Respublika, Hudojestvennaya Samodeyatelnost", a.e., XXV, 183-186; R. Hadzade, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialističeskaya Respublika, Literatura", a.e., XXV, 189-191; L. S. Ayni v.dğr., "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialističeskaya Respublika, Arhitektura İzobrazitelnoe i Dekarativno-Prikladnoe İskusstvo", a.e., XXV, 191-194; N. H. Nurdjanov, "Tadjikskaya Sovetskaya Sostsialističeskaya Respublika, Dramatičeskiy Teatr", a.e., XXV, 196; *Duşanbe, Entsiklopediya* (ed. M. D. Dinorşoev), Duşanbe 2004, s. 10-82.

İSMÂİL TÜRKÖĞLU

DÜKKÂLÎ, Ebû Abdullah

(أبو عبد الله الدُّكَّالِي)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Hilâlî ed-Dükkâlî es-Selâvî (1868-1945)

Faslı tarihçi.

Selâ'da doğdu. Bir ulemâ ailesinden gelmektedir. Büyük dedesine nisbetle İbn Ali ed-Dükkâlî diye de anılır. Fas'ın Atlantik Okyanusu'na bitişik ortabatı kesimindeki Dükkâle bölgesinde yaşayan Benî Hilâl'in kollarından Dükkâle kabilesine mensuptur. Ataları XVI. yüzyılda Portekiz istilâsi sırasında daha uzakteki Selâ, Fas, Miknâs ve diğer şehirlere göç etmişlerdi. İlk eğitiminden sonra Kadî Abdullah b. Muhammed (İbn Hadrâ) es-Selâvî, *el-İstikşâ* müellifi Ahmed b. Hâlid